

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В ГАЛИЧИНІ В 1848 -1849 РОКАХ

Східна Галичина – споконвічна українська земля. Це територія, яка під трохи фантастичною назвою «Королівство Галичини і Володимирії» в складі спершу монархії Габсбургів, а потім Австро-Угорської імперії мала досить складну історію. Незважаючи на свої відносно малі розміри – близько 56 тис. км² [5: 342], Східна Галичина, відігравала значну, а часом вузлову роль у Центрально – Східній Європі, зокрема ж – в історії України. У першій половині XIX ст. цей край зайняв важливе місце як об'єкт суперечок про його національний характер, а власне, які сили мають право політичного панування тут. Зміни влади вели до еволюційних, а часом і раптових, насильницьких та катастрофічних змін, деколи доводили до значних кривавих конфліктів, в основі яких майже завжди було бажання корінного українського населення досягти якщо не повної незалежності від панування чужих держав, то принаймні повноцінної реальної національної автономії.

Про етнічний склад населення Східної Галичини як вказує професор С.Макарчук можна судити на основі перепису 1900р. На цій території (без етнічно польського Бжозовського повіту) проживало 4735477 чол., або 64,7% населення усієї Галичини. У зв'язку з тим, що у багатонаціональних регіонах австрійські переписи точніше визначали національну приналежність людей за їхньою релігією, ніж за розмовною мовою, національний склад населення Галичини за цими переписами більшість істориків ідентифікують з його релігійною приналежністю (греко-католики – українці; римо-католики – поляки; іудеї – євреї...) У Східній Галичині греко-католиків налічували 3005916 чол. (63,4%); римо-католиків – 1074753 (22,7%); іудеїв – 613764 (12,9%); представників євангелістських релігій – 36851 чол.; православних 20970 чол.; вірменських католиків і православних вірмен разом – 1611 чол.(8,21%).

Що ж до загального національно-етнічного співвідношення населення Галичини, то історик Я.Грицак, спираючись на дослідження М.Кордуби, вважає, що українці становили у Галичині близько 65%, поляки близько 20% і євреї близько 10%, і що таке співвідношення зберігалося до кінця австрійського правління[4:25].

Що ж до соціально-економічного розвитку Галичини, то вона разом із Буковиною та Закарпаттям була найвідсталішою австрійською провінцією: промисловість залишалася мануфактурною; сільське господарство гальмувало кріпацтво, панщина. Відповідно становище українського населення було вкрай тяжким, хоч і кращим, ніж на решті території України. Так, австрійська імператриця Марія Тереза (1740-1780) та її син Франс Йосиф II (1780-1790) проводили ліберальну політику просвітництва, її наслідком став ряд реформ, таких як: аграрна, церковна, освітня.

Справжнє українське національне відродження в Галичині почалося в 30-х рр. XIX ст. під впливом ідей романтизму й слов'янського відродження, які поширювалися через чехів і поляків, знайомства з творами нової української літератури в Російській імперії, з українськими історичними та етнографічними виданнями. Початок цьому відродженню поклали вихованці Львівської духовної семінарії, члени гуртка «Руська трійця»(1833-1837) М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький. Головне завдання гурток вбачав у тому, щоб за допомогою друкованого слова та літературної творчості рідною мовою «підняти дух народний, просвітити народ». Його члени займалися збирацькою, дослідницькою, видавничою діяльністю, літературною творчістю. Найзначнішою заслугою «трійці» було видання наприкінці 1836 р. в Будапешті альманаху «Русалка Дністрова». Але після її заборони австрійськими властями і виходу засновників цього гуртка з Львівської семінарії, «Руська трійця» розпалася. Та її діяльність не була даремною. Вона започаткувала нову демократичну культуру в Галичині. Новим етапом у розвитку національного руху в Галичині став 1848 р. «Весна народів» 1848-го викликала до життя рух за демократичне революційне перетворення у низці європейських держав. Не обминув цей рух і Австрію. За національні інтереси і громадські права піднялись і її численні народи, в тому числі й українці.

19 квітня 1848 р. представники українського духовенства у Львові вручили губернатору петицію з такими вимогами: введення в школах і діловодстві української мови, забезпечення українцям доступу на всі посади та зрівняння в правах духовенства всіх віросповідань.

2 травня було оголошено заснування Головної Руської Ради на чолі з єпископом Г.Яхимовичем. У раду увійшли І.Борискевич, І.Лаврійський, Є.Прокопчиць та інші, влиць та інші, ввників духовенства і світської інтелігенції (13 студентів). Засідання ради почалося 10 травня 1848 р. з урочистого слова про Маркіяна Шашкевича і його національно-культурний внесок. Друкованим органом стала перша українська газета «Зоря Галицька», перший номер

якої вийшов 15 травня 1848 р. тиражем 4 тис. примірників (для того часу це був надзвичайно великий тираж -авт.) «Зоря Галицька» закликала утворювати на місцях місцеві ради. Редагував газету А.Павенцький [4: 22].

Вимоги Головної Руської Ради були такі: скасування феодальних повинностей селян за викуп; ліквідація феодальних пережитків (права полювання, примусового найму тощо); гарантія селянської земельної власності; піднесення сільського господарства; свобода промислової діяльності й торгівлі; утворення промислових спілок і кредитних установ; скасування станової нерівності; встановлення рівноправності всіх перед судом і законом; захист власності і честі; поліпшення народної освіти; забезпечення вільного національного розвитку Галичини.

У сферу роботи Головної Руської Ради входили завдання національно-культурної праці. Можна визначити такі їх основні напрямки: 1) виховання «почуття народності», тобто національної самосвідомості; 2) забезпечення прав і підтримка української національної церкви; 3) організаційна робота в галузі освіти, української мови, національної культури загалом; 4) гарантування конституційних прав галицьким русинам [7:17].

У містах, містечках і навіть селах Галичини виникали місцеві ради, яких було організовано 50 (з них 12 окружні). До їх складу обирали в основному інтелігенцію (священників, учителів, учнівську молодь), а також селян, міщан. Організаторами місцевих рад були М.Верецький, Й.Кобринський, Я.Головацький, Р.Мох, І.Бірецький та інші літератори, громадсько-політичні й освітні діячі. Активну участь у діяльності місцевих рад брали і громадські діячі 30-х рр. XIX ст. Й.Охримович, С.Мійський, В.Сьокало.

Губернатор надіслав до Відня вручену йому петицію українського духовенства і 9 травня австрійський уряд обіцяв задовольнити основні вимоги петиції.

Проти українського національного руху широку кампанію розгорнула Центральна рада Народова. 23 травня 1848 р. з представників полонізованої української шляхти (можливо і з москвофілів – авт.) був створений Руський собор, друкованим органом якого стала газета «Дневник руський», редагована І.Вагилевичем, яка з'явилася 30 серпня і проіснувала до 25 жовтня 1848 р., шість номерів її було надруковано латиною а три кирилицею. Рада Народова виступила за обмежені реформи, за відновлення незалежної Польщі під егідою Габсбургів з включенням до її складу Східної Галичини.

На Слов'янському з'їзді у Празі, скликаному на початку червня 1848р. зроблено спробу зблизити позиції українських і польських політичних сил Галичини[6: 135]. Делегації Головної Руської Ради, Центральної ради Народової і Руського собору після тривалих дискусій 7 червня уклали між собою угоду під назвою «Вимоги українців у Галичині». Угода гарантувала рівноправність української мови у школах і установах, рівність у правах представників усіх національностей і віросповідань, утворення спільної українсько-польської гвардії, керівного органу і сейму. Вона створювала певний ґрунт для співробітництва учасників українського і польського національного руху. Проте угода не набула чинності – ігнорувалась вона обома сторонами.

В.Подолінський у брошурі «Слово перестороги», що була написана влітку 1848 р., критикував беззастережну орієнтацію окремих українських діячів на австрійську монархію і зв'язки з поляками, і вперше говорить про незалежну українську державу [12: 30].

Під час роботи Слов'янського конгресу в Галичині почалися вибори до рейхстагу – нижньої палати новоствореного імперського парламенту. Для українців, і особливо селянства, вони були справою новою і малозрозумілою. Внаслідок цього із 100 виділених Галичині місць українці здобули тільки 25. Із них 15 дісталось селянам, 8 – священникам і 2 – представникам інтелігенції [10: 222].

А тим часом Руська Рада 9 червня виступила перед імператором з вимогою поділити край на дві автономні провінції: Східну (українську (з центром у Львові й Західну) польську (з центром в Тарнові або Кракові). Місцеві руські ради зібрали серед населення понад 200 тисяч підписів на підтримку цієї вимоги. Проте вони наштовхувалися на енергійну протидію з боку Ради Народової, Руського собору, а також намісника Галичини.

У другій половині 1848 р. ширився рух за створення української національної гвардії на противагу організованій польській національній гвардії. У багатьох селах українська національна гвардія виникала стихійно. Були спроби її організації у Львові, Станіславі, Бережанах, Тернополі. В Яворові до української національної гвардії вступило понад 300 міщан – ремісників і селян.

Губернське управління циркуляром від 16 жовтня 1848 р. категорично заборонило організовувати національну гвардію в селах, а вже створені без дозволу властей загони розпорядилося розпустити, якщо виникне потреба то за допомогою військової сили.

У Львові надходили звістки про жовтневі революційні події у Відні. 1 листопада озброєна польська національна гвардія у Львові підняла повстання. У центральній частині міста будували барикади. Та австрійські війська, відкривши артобстріл міста, скоро цей виступ ліквідували. Національна гвардія була розпущена, заборонено всякі зібрання та політичні товариства, закрито всі періодичні видання. 10 січня 1849 р. надзвичайний стан було поширено на всю Галичину.

Відбулися зміни і в столиці. 2 грудня 1848 р. цісар Фердинанд, котрого вважали занадто ліберальним, під тиском обставин змушений був подати у відставку. Цісарський престол обійняв 18-річний архієпископ Франц-Йосиф.

Численні делегації вітали молодого монарха і в їх числі представники Головної Руської Ради на чолі з єпископом Г.Яхимовичем. Вони засвідчили лояльність українсько-русинського населення Галичини до Австрійського трону. Більше того, на добровільній основі українці в Галичині створили батальйон Гірських Стрільців, який повинен був нести сторожову службу на гірських перевалах, що межували з Угорщиною. У такий спосіб українці «оберігали» імперію від революційних угорців.

4 березня 1849 р. новий імператор Франц-Йосиф видав октройовану (тобто даровану монархом) конституцію, яка не залишила майже нічого з декларованих на початку революції демократичних свобод. 8 березня був розпущений парламент. Наступ реакції негативно позначився на національному русі у Східній Галичині. З Головної Руської Ради був усунений юрист І.Борискевич, який виступив з критикою конституції від 4 березня. У 1851 р. Головну Руську Раду було розпущено.

Діяльність Головної Руської Ради мала велике значення для культурно-національного піднесення українства Галичини. Так як культурно-освітній процес був дуже ускладнений питанням мови, то Головна Руська Рада вже у своїй першій відозві від 10 травня 1848 р. поставила своїм завданням «розвивати й возносити народність нашу во всьхъ ея частяхъ выдосконаленемъ языка нашего»[9: 60]. А 19 жовтня 1848 року Головна Руська Рада скликала з'їзд українських вчених («Собор руських учених»), основною метою якого було визначення загальних культурних потреб українців та обговорення питань нормування української мови. З'їзд відбувся у залі Львівської духовної семінарії, яку було прикрашено синьо-жовтими прапорами. У з'їзді взяло участь 119 учасників, 2/3 яких становило духовенство, а решта – інтелігенція. На пленарних засіданнях доповіді виступаючих «дихали свободою і патріотизмом». Зокрема, головну доповідь «Розправа о южнорускѣмъ языкѣ і єго нарѣчіяхъ» виголосив професор Я.Головацький, в якій він наголосив на самотності української мови [3:10].

Протягом кількох днів учасники з'їзду працювали у 9 секціях. Велике значення мали внесені секціями пропозиції про заснування господарського та історичного товариств, охорону пам'яток історії та культури, видання популярного підручника історії України. Секція шкіл накресливши широку програму української освіти пропонувала ввести у гімназіях викладання української мови. Більшість членів секції висловилися за літературну мову, близьку до народної, гражданський шрифт і фонетичний правопис. На засіданні 25 жовтня засновано «Галицько-руську матицю» і створено її статут, який складався з 25 параграфів. Цей заклад ставив собі за мету публікувати для широкого читача дешеві книжки про релігію, звичаї, ремесла, сільське господарство та педагогіку. До товариства входило 50 осіб, а його головою було обрано М.Куземського [1:37].

З'їзд став важливою подією в культурному житті Східної Галичини, сприяв згуртуванню сил нечисленної ще тоді української інтелігенції, розвитку її демократизму і патріотизму, зміцненню почуття єдності всього українського народу і його дружби з іншими слов'янськими народами.

Широкого розмаху набула боротьба за народну освіту. Вимога запровадити в народних школах, гімназіях та інших навчальних закладах Східної Галичини викладання українською мовою містилася у петиції від 19 квітня 1848р.

У відповідь на ці вимоги 9 травня 1848 р. уряд був змушений дати дозвіл на викладання українською мовою в народних школах. Але вже міністерським наказом від 29 вересня запровадження української мови в середніх школах краю припинилося до того часу коли Галичина буде поділена на східну і західну. Після цього Головна Руська Рада звернулася з проханням до імператора тимчасово замінити у навчальних закладах Галичини польську мову на німецьку, так як на даний час не було кадрів які б викладали українською мовою. І наказом від 4 грудня 1848 р. навчання почало вестися німецькою мовою, а наказом від 8 січня 1849 р. в гімназіях вводилась українська мова як обов'язковий предмет, а також греко-католицька релігія викладалася українською мовою. З цього часу вже два предмети читалися українською мовою. Ще раніше міністерським декретом від 13 вересня 1848 р. у Львівському університеті було

засновано кафедру української мови, а наказом від 13 січня 1849 р. завідувачем кафедри було призначено професора Я.Головацького, якому австрійська влада доручила скласти дві читанки та слов'яноукраїнський словник [9: 72]. А М.Устиянович та І.Жуківський протягом 1848-1849 рр. уклали правопис української мови [11: 31]. Все це мало велике національне значення для розвитку і вдосконалення української мови.

Значного розвитку зазнало літературне життя. Серед українських письменників після М.Шашкевича були поет М.Устиянович, який в 1849 р. видає твори «Месь Верховинця» і «Страсний Четвер», а також А.Могилянський і його твір «Скит Маневський», який був виданий у тому ж році [12: 49].

В умовах революції відбулися деякі зрушення у видавничій справі. Посилення інтересу до нової української та російської літератури викликало спроби перевидання кращих їх зразків у Галичині. Так, була видана «Єнеїда» І.Котляревського, україномовний «Тарас Бульба» М.Гоголя.

Значну роль у поживленні літературного життя відіграли засновані під час революції перші українські газети «Зоря Галицька» і «Дневник руський» про які вже було сказано вище, «Галичо-руський Вістник», який виходив з 14 липня 1848 р. у Львові під редагуванням М.Устияновича, а з 19 лютого 1850 р. його видання під назвою «Вісник» було перенесено до Відня, політичні «Новини» (з 13 січня – 11 квітня 1849 р.) та літературна «Пчола» (з 19 травня – 17 вересня 1849 р.) під редагуванням І.Гумалевича [1: 51].

Саме в цей період була заснована М.Синовідським 1 серпня 1848 р. в Коломиї перша бібліотека, яка стала початком широкого просвітницького руху серед галицького селянства [1: 52].

Піднесення культури у Східній Галичині викликало значний розвиток аматорського театального руху. Так, коломийський громадський діяч І.Озаркевич організував перший театральний гурток, який розпочав свою роботу у 1848 р. з постановки п'єси «Наталка Полтавка» І.Котляревського [2: 24]. Після цього українські театральні вистави відбулися у Львові, Тернополі, Самборі, Стрию, а також в багатьох селах. Вони викликали великий громадський резонанс, будили в народних масах патріотичні почуття, любов до рідної культури.

Таким чином, 1848-1849 р. стали періодом найвищого піднесення культурно-національного відродження українців Галичини першої половини XIX ст. Головну роль у цьому відіграла Головна Руська Рада, яка визнаючи єдність цілого українського народу старається організувати виступи галицьких українців, надати їм єдності та єдиноплановості у культурно-національних змаганнях і тому запрошує до себе на наради делегатами українців Буковини та Закарпаття, факт небувалої ваги, який залишився невикористаним, і надалі не був вже повторений ніким і ніколи. Заснувавши установи, що систематично сприяли культурному розвитку, Головна Руська Рада зробила перші кроки до перетворення Галичини на організаційну твердиню українства.

Література

- 1.Возняк М. Просвітні змагання галицьких Українців в 19 віці (до 1850р.)-Львів: Накладом товариства «Просвіта», 1912.-53 с.
- 2.Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців 91772-1880 рр.)- Відень; Накладом «Союза визволення України». З друкарні Ад.Гольцгаузена у Видни, 1916.-65 с.
- 3.Головацький Я. Исторический очерк основания галицко Матиць и справозданиє первого собору ученных и любителей народного просвещения. Львовъ, Б.В., 1850.-45 с.
- 4.Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття.-К.: Генеза. 1996.-115 с.
- 5.Енциклопедія Українознавства: В 10 т.-Нью-Йорк, 1955-1984.-Т.1.-С.342.
- 6.Кріль М. Питання національної самобутності українців Галичини на Слов'янському з'їзді. 1848 р. у Празі.-Славістичні студії. І.-Львів, 1997.-С.132-138.
- 7.Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців, 1848-1914. – Львів: Червона Калина, 1926.-Т.1.-375 с.
- 8.Макарчук С.А. Этнонациональное развитие и национальное отношение на западно-украинских землях при империализме. Автореф. дис. доктора исторических наук.-К., 1984.-47 с.
- 9.Свистун Ф.И.Гр. Агеноръ Голуховскій и Галицкая Русь в 1848-1859.-Львовъ: Издание О. А.Маркова. Из типографии Ставропийского Института, 1904.-162 с.
- 10.Субтельний О. Україна. Історія.-К.: Либідь, 1991.-510 с.
- 11.Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX-початку XX ст.-Львів: ЛНУ; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999.-226 с.
- 12.Терлецький О. Історія України від 1782 до 1917р.-Львів: Накладом товариства «Просвіта», 1936. – 104 с.